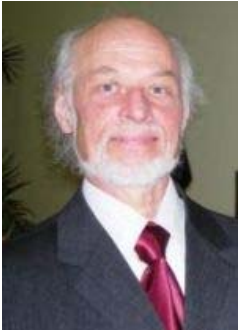

Alfredas Guščius. Mano prisiminimai. **Sajūdininkai jūroje ir krante**

Prieš 27 metus (1990 m. rugsėjį) žurnalas „Politika“ (vyr. redaktorius A. Semaška) išspausdino mano apybraižą. Nunešiau paskaityti į Vyriausybę Romualdai Ozolui, dirbusiam premjero pavaduotoju (o premjere dirbo Kazimiera Prunskienė). Paskaitė ir pasakė: „Neblogai, yra kai kas ironiškai pastebėta...“

„Visas tuntas sajūdininkų... ant vandens ir svetimose žemėje! Ar bereikia geresnės progos apybraižai, esė, vaizdeliui rašyti? Nuo tos įsimintinos kelionės prabėgo vieneri metai, ir sajūdininkų veidus norisi lyriškai ir ironiškai nuspalvinti... Štai Bronius GENZELIS. Kodėl į šio rašinio avansceną jį kviečiu pirmąjį? Todėl, kad ne tik pernai 1989 metus, birželio mėnesį, kai vykome į Švediją, bet ir dar 1988 – uosius jis visur buvo tarp pirmųjų, jo visur buvo pilna. Jau netgi traukinyje „Vilnius-Leningradas“ nuo jo buvo... ankšta. Siauras vagono kupė koridorius dar labiau susiaurėjo – aplink Bronių nuolat telkdavosi būrys smalsuolių, norinčių išgirsti naujų žinių iš TSRS liaudies deputatų suvažiavimo, kuriame profesorius dalyvavo kaip deputas ir iš kurio savaitei buvo ištrūkęs į laisvę. Jis kalbėjo ir kalbėjo, bėrė ir bėrė įspūdžius, samprotavimus, spėliones. Taip – vakare, taip ir rytą. Iš kur, maniau, šio ne itin tvirtai suręsto vyriškio energija, sveikata?

Tokia pat mizanscena išsidėstė ir plačiame ištaigingo laivo „Iljičius“ salone... Atėjo pirmosios plaukimo dienos vakaras. Grįžtu iš pasilinksminimų salės, kurioje švedai pensininkai deklamavo eilėraščius, dainavo ir šoko „Katiušą“, pasakojo visokius dalyklėlius apie Leningradą ir SSRS. Žiūriu – prie dviejų salono staliukų, atitolusių viens nuo kito per keletą metrų, sėdi būreliai vyrų, moterų. Tik prie vieno – švedai, prie kito – mūsiškiai. Sėdžiu, klausausi; prie mūsiškių stalo vėl viešpatauja profesorius Genzelis. Kalba, aiškina, mostaguoja rankomis. Ir vis girdžiu – apie demokratiją, SSRS, Gorbačiova, Brazauską, Lietuvą. Kas bus, kaip bus, kada bus? O prie kito stalo sėdi švedai ir ... pliekia kortomis. Mano broliai suka galvas, kaip pasiekti nepriklausomybę, demokratiją, o švedams rūpi, kaip išlošti šį „vistä“, „pulką“ ar „vežimą“. Dvi kaimyninės tautos, bet kokie skirtingi jų likimai.

Taigi – visur esantis profesorius Genzelis. Toks jis Stokholme – ėjo į Baltų institute surengtą konferenciją, pusiau slapta surinko keletą TSRS deputatų bei Sajūdžio lyderių, veržėsi į riksdagą, stengėsi susitikti su su Lietuvai palankiais švedų parlamentarais. Tarėsi, derėjosi. Jo klausėsi, juo sekė ir jam pačiam sekėsi... Taip buvo pernai. O šiemet? Šiemet, regis, profesorius fortūna nebe tokia laiminga. Po Kovo vienuoliktosios kažkas esmingo atsitiko. Kodėl? Reikėtų daug ką analizuoti, lyginti, vertinti. Tik „atversiu“ tokį klausimą – ar laikas bei aplinkybės taip spėriai pasikeičia, ar patsai žmogus?

Apie kokį kitą kelionės draugą knieti parašyti daugiau? Galbūt apie Romualdą OZOLĄ, nors mūsų grupėje (kuria subūrė ir kiekvienam individualų iškvietimą parūpino filosofė Dalia Stančienė) važiavo dar ir Algimantas Čekuolis, ir Bronislovas Kuzmickas, ir Jokūbas Minkevičius, ir Vytautas Radžvilas, ir Arvydas Šliogeris, ir Algis Degutis, ir Antanas Rybelis, ir Raimundas Rajeckas, ir Eglė Laumenskaitė)... Ozolą pirmą kartą išvydau gal prieš kokį 20 metų Vilniaus jaunųjų rašytojų sekcijoje, kurioje Ozolas dalyvavo kaip novelistas. Per bendrus renginius šiek tiek susipažinome, jau ir gatvėje pasilabindavome. Pamažu Romualdas suko į filosofiją. Dar po kiek laiko išgirdau, kad jis pradėjo dirbti LTSR ministrų taryboje A. Česnavičiaus referentu. O dar po kelerių metų sutikau K. Giedrio gatvėje; jis man prisipažino jau nebedirbantis referentu, - nusibodę, išsausėję smegenys. „Taip, kad dabar laisva vieta pas Česnavičių“, - atsiduso jis, ir aš slapta pagalvojau – o gal man ten nutaikus? Gyvenu bendrabutyje, be privilegijų; bet nenuitaikau...

Įsimintinas mudviejų susitikimas (iki Švedijos) įvyko 1988 m. pavasarį „Literatūros ir meno“ redakcijoje. Jis atėjo pasiteirauti dėl savo straipsnio apie Č. Aitmatovo romaną „Ešafotas“. Įsiminiau ir jo žodžius: „Rašysiu tik tiesą, eisiu, darysiu viską iki galo, nepabūgsiu nieko, tegul už tai gresia ir kalėjimas“. Džiugu, kad jis šį savo užsispyrimą tesėjo, žinoma, dar džiugiau, kad prieš jį neatsivėrė kalėjimo vartai...

... Ir štai vėl Romualdas – šalia, bet kartu ir toli, jaučiu tarp mūsų atsivėrusią kiaurymę. Ne iš blogos valios, o iš rimto reikalo, - mat, jis jau TSRS liaudies deputatas, vienas Sajūdžio lyderių. Taigi, - figūra, veikėjas. Jis dabar tarnauja ne kokiam vienam viršininkui, o visuomenei, tautai, Lietuvai. Na, tai kas, kad Lietuva susideda iš lietuvaikių, o idėjos, politika aukščiau asmeniškumų. Šitai aš puikiai suprantu, ir todėl stengiuosi kuo rečiau jam lįsti į akis, šypsotis, linksėti.

...Bet jūra yra jūra, ji supa laivą, išjudina vestibuliarinius centrus, todėl mums darosi bloga. Taip pasidarė ir Romualdai, tik nežinia, ar nuo jūros, ar nuo kitų negandų. Kaip paaiškėjo, nuo pastarųjų. Gal Maskvoje, gal Leningrade jį pakirto liga... Vienas per kitą kišam Romui įvairiausias tabletes, su elektriniu virbalu verdame stiklainyje gėlą vandenį, užplikome arbatą, kavą, nešame jam, po to padedame įsitaisyti antro aukšto gulte, prašome nusiraminti, atsiplaiduoti, o patys išslenkame iš kajutės, paliekame jį viltingoje vienvėje.

O jau kitą dieną Romualdas buvo žvalus, atsigavęs, ir aš vėl stebėjau – kokie gajūs tie mūsų lyderiai bematant išsilaižo (kaip šunys ar katės)... Vos tik atplaukėme į Stokholmą ir apsigyvenome Universiteto bendrabučio viešbutyje, Romualdas suskato ruošti pranešimą konferencijai. Jis rašo, o geroji patarėja Eglė Laumenskaitė, redaguoja ir verčia į anglų kalbą. Ir taip jiedu vargo bemaž visą dieną ir dar rytą, prieš einant į Baltų instituto konferenciją, regėjau juos triūsiančius, tobulinančius pranešimą...

To pranešimo negirdėjau, bet girdėjau Romualdą, kalbantį Švedijos lietuvių surengtoje vakaronėje. Tiksliai nebeprisimenu girdėtų žodžių, bet menu, kad jie labai tiko prie vakaronės nuotaikos, prie bendros mūsų misijos Stokholme... Prisimenu Romą ir kitoniškame „paveiksle“ – universiteto viešbučio kambaryje jo rankose atsidūrė margas švediškasis buteliukas. Čia mūsų buvo daug, kas ant kėdžių sėdėjo, kas ant lovų. Stikliukas, aišku, ėjo ratu pagal laikrodžio rodyklę. Kai jis sustojo prie gerbiamo profesoriaus Jokūbo Minkevičiaus, Romualdas paklausė: Tai kaip, profesoriau, žiūrėte į alkoholį?“ „Kaip žiūriu?“ šiek tiek sutrikęs atsako profesorius: „Aišku, kad blogai“. „Blogai?“ – perklausia Romualdas: „Na, kaip taip galima...“ Ir nuėina prie kito...

O dar menu – kitą vakarą tame pačiame Romualdo ir Algimanto Čekuolio kambaryje diskutavome apie nacionalinius santykius su Lietuvoje. Aišku, apie santykius su lenkais ir kitomis tautomis. Romualdas įsikarščiaęs pasakė – bus kraujo, negali nebūti, dar nebuvo nė vienos revoliucijos be to...

Vieną gražų birželio vakarą universiteto viešbučio pasigirdo skardus pažįstamas balsas. Iškart atpažinome Kazimierą PRUNSKIENĘ. Jinai atskrido iš... Kremliaus, iš TSRS liaudies deputatų suvažavimo. Žinojome, kad Kazimiera turėjo rėžti jame ryškią kalbą. Į Stokholmą ji atsivežė ir tos kalbos originalą. Tuoj puolėme ją skaityti, lyginti su „Izvestijose“ paskelbtuoju variantu. O pati Kazimiera pabėrė aibę įspūdžių, pasakojo apie susitikimą su Gorbačiovu. Sakė jam teigusi, kad Lietuva iš tiesų, o ne vien tik žodžiais patikėjo „perestroika“, todėl už savo savarankiškumą (pernai – dar tikrai ekonominį) kausis ligi galo...

Kitą dieną aš prislinkau prie Prunskienės su nauju savo eilėraščiu „Regiu nulaužtą šaką“ (kurį po daugelio metų įdėjau į savo naują eilėraščių knygą „Apsvaigęs būtimi“, 2015). Tema jo gimė po vakaronės su Stokholmo lietuviais, taigi apie emigraciją. 6 posmų ilgas rimuotas eilėraštis; tačiau jo mūsų „gintarinė ledi“ kantriai klausėsi, ir tik paskutiniame posme pasiūlė man stilistinę redakciją, - vietoje būdvardžio „paklydėlis“ pakeisti kitu „nuklydėlis“. Tai, sakė ji, aptakesnis, išseivių atžvilgiu švelnesnis, tinkamesnis žodis. (Galutiniame variante, ruošdamas eilėraščių knygą, to premjerės išbrokuoto žodžio visai atsisakiau)...

Dėkoju naujai netikėtai kritikei, sugebėjusiai politikos vėtrose išsaugoti poetinio žodžio dvelkimą... Štai kokie įdomūs, netikėti lyderių asmenybių bruožai...”

Taip rašiau tuomet. Ko siekiu dabar šia apybraiža? Pasakyti, kad 27 metai Lietuvos istorijoje menkas tarpas, o 100 metų – gana ilgas. Per jį keitėsi santvarkos, kultūra, keitėsi ir tautos veidas. Prieš 27 metus, atplaukusius į Stokholmą, vienijo demokratijos ir laisvos Lietuvos ilgesys. Romualdas Ozolas mirė, turėdamas kitokį Lietuvos Nepriklausomybės įsivaizdavimą. Jis paliko didelį politinį darbų ir filosofinių veikalų kraitį. Kaip ir kelionės į Stokholmą bičiuliai, filosofai Bronius Genzelis, Vytautas Radžvilas, Bronislovas Kuzmickas, Arvydas Šliogeris, matė Lietuvą tautiškai sutelktesnę ir ekonomiškai gyvybingesnę.

Nebėra tarp gyvųjų ir kai kurių kitų apybraižos personažų: profesorių Raimundo Rajecko, Jokūbo Minkevičiaus. O Kazimiera Prunskienė patyrė stiprų insultą...

Laikas teka, bet neišbraukia to, kas užfiksuota žodyje...

2018-02-07